

ЖИТТЄВІ НАВИЧКИ ЯК СКЛАДОВА ОСОБИСТІСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Помирляну Олексій Тодорович,

аспірант кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID ID: 0009-0001-8539-0057

Компетентнісна освіта передбачає інтеграцію в досвіді учнів знань, вмінь і навичок задля трансформації їх у відповідні компетентності. Життєві навички розглядають як складову цілісних життєвих компетентностей особистості. В корекційній психопедагогіці як синоніми життєвих навичок вживаються терміни: «соціальна компетентність», «соціальні навички», «соціально-трудова навичка», «життєво необхідні вміння і навички», «життєва компетентність». Формування життєвих навичок в учнів з ІП відбувається в освітньо-виховному процесі на основі навчального матеріалу, який моделює створення вагомих для цих дітей життєвих ситуацій. Завдяки компетентнісному підходу учні мають змогу одночасно вивчати новий матеріал, навчатися міркувати, практично діяти, шукати ефективні способи вирішення проблемних ситуацій, налагоджувати взаємодію з однолітками. Оволодіння практичними життєвими навичками передбачено передусім у корекційно-розвитковій складовій освіти дітей з ООП. Для учнів з ІП життєві навички є дуже важливими, оскільки сприяють їхній адаптації до самостійного життя та суспільній інтеграції. У публікації виділено особливості формування життєвих навичок в учнів з ІП: визначення змісту життєвих навичок має ґрунтуватися на особливостях психофізичного розвитку дітей, ступеня їхнього порушення, наявних ускладнень, рівня підтримки; життєві навички цієї категорії дітей не формуються за наслідуванням, а потребують спеціального корекційно-педагогічного впливу; життєві навички мають формуватися узгоджено в системі: на уроках через реалізацію корекційних цілей, на корекційно-розвиткових заняттях, під час виховної роботи, в процесі виконання режимних моментів; закріплення життєвих навичок в учнів з ІП має здійснюватися не лише в школі, а й у сім'ї; батьків слід навчити прийомам формування життєвих навичок у дітей. Актуальність проблеми потребує цілеспрямованої підготовки фахівців до реалізації цих завдань у професійній діяльності.

Ключові слова: життєві навички; компетентнісний підхід; учні з інтелектуальними порушеннями; підготовка до самостійного життя.

Pomyrlianu Oleksii. Life skills as a component of personal competence of students with intellectual disabilities

Competency-based education involves the integration of knowledge, skills, and abilities into students' experiences in order to transform them into relevant competencies. Life skills are considered as a component of a person's holistic life competencies. In correctional psychopedagogy, the following terms are used as synonyms for life skills: «social competence», «social skills», «social and labor skills», «vital skills», «life competence». The formation of life skills in students with intellectual disabilities occurs in the educational process based on educational material. Thanks to the competency-based approach, students have the opportunity to simultaneously study new material, learn to reason, act practically, look for effective ways to solve problem situations, and establish interaction with peers. Mastering practical life skills is provided for in the correctional and developmental component of education for children with special needs. For students with intellectual disabilities, life skills are very important as they contribute to their adaptation to independent living and social integration. The publication highlights the features of the formation of life skills in students with intellectual disabilities: determining the content of life skills should be based on the characteristics of the psychophysical development of children, the degree of their impairment, existing complications, and the level of support; the life skills of this category of children are not formed by imitation, but require special corrective pedagogical influence; life skills should be formed in a coordinated manner in the system: in lessons through the implementation of correctional goals, in correctional and developmental classes, during educational work, in the process of implementing regime moments; consolidating life skills in students with intellectual disabilities should be carried out not only at school, but also in the family; parents should be taught techniques for building life skills in children. The urgency of the problem requires targeted training of specialists to implement these tasks in professional activities.

Key words: life skills; competency-based approach; students with intellectual disabilities; preparation for independent living.

Вступ. Компетентнісна освіта сьогодення передбачає інтеграцію в досвіді учнів знань, вмінь і навичок задля трансформації їх у відповідні компетентності [3]. Саме вони є базою для самостійного життя. Вивчення теорії цієї проблеми показує, що життєві навички розглядають як складову цілісних життєвих компетентностей особистості [1; 310]. У концепції Нової української школи наведено перелік основоположних ключових компетентностей, які потрібно сформувати в школярів. Це, зокрема: навички критичного мислення, вміння спілкуватися державною мовою, ініціативність, уміння навчатися впродовж

життя, громадянськість та ін. [4]. Теорія та практика спеціальної освіти постійно висувала вимоги щодо соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями як такої, що є фундаментом їхньої самостійності та суспільної інтеграції [6]. З огляду на це, метою нашого дослідження визначили теоретичний аналіз літературних джерел задля з'ясування змісту життєвих навичок, їх місця в системі особистісної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями (далі – учнів з ІП), особливостей формування.

Матеріали та методи. Основними методами є аналіз та узагальнення літературних джерел з проблеми

життєвих компетентностей учнів з нормотиповим розвитком та порушенням інтелектом.

Результати дослідження. І.Родигіна визначає компетентність як педагогічне явище, що містить ті вміння й навички, які готують дитину до самостійного життя [10, с. 32].

Вчені визначають життєві навички як комплекс умінь, знань, цінностей, що використовується людиною для розв'язання повсякденних життєвих ситуацій, взаємодії з іншими людьми, прийняття рішень, адаптації до змін та ін. [1; 2; 3; 7]. Дослідниками доведено, що життєві навички є основою соціалізації, оскільки завдяки їм люди досягають особистих цілей, можуть зберігати здоров'я, спілкуватися тощо [1;9]. Вченими досліджено, що життєві навички сприяють успішності реалізації особистості в різних сферах її життя: особистій, професійній, соціальній [1; 3; 8; 10;11].

К. Dimitrova називає десять базових навичок, які необхідно формувати в школярів, зокрема це: самосвідомість, прийняття рішень, розв'язання проблем, творче і критичне мислення, емпатія, боротьба з емоціями і стресом, м'які (комунікативні та міжособистісні) навички [12, с. 910].

О. Жовніч виділяє 12 груп основних життєвих навичок для молодших школярів, які забезпечать їхню незалежність та основу саморозвитку: навчання; подолання невдач, і досягнення цілей; управління емоціями; емпатія; самоорганізація; робота в команді та відповідальність; критичне мислення; морально-етичні, цифрові, фізичні, психологічні, естетичні навички [2].

Позаяк спеціальні заклади реалізують положення НУШ, то в освітньому процесі також реалізується компетентнісний підхід [6]. Однією з цілей психолого-педагогічного супроводу учнів з ІП є формування в них здатності використовувати знання та вміння у повсякденному житті. С.Миронова, О.Чопік наголошують, що саме такі завдання завжди були в пріоритеті закладів спеціальної освіти у процесі підготовки дітей з особливими освітніми потребами до самостійного життя [6, с. 29].

В теорії освіти учнів з ІП представлено зміст компетентнісного підходу та виділено його особливості (Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, С. Трикоз, І. Сухіна, О. Чеботарьова, Н. Ярмола та ін. [8]. Зокрема, О. Чеботарьова вказує, що компетентнісний підхід спрямований на одночасне вивчення учнями нового матеріалу та оволодіння навичками аналізу, практичних дій, пошуку ефективних способів розв'язання проблемних ситуацій, комунікації з однолітками [8, с. 8]. Вчена наголошує, що формування життєвих умінь і навичок є однією з цілей освіти дітей з ІП [8, с. 8].

С.Мироновою обґрунтовано, що формування компетентностей в освіті дітей з ІП реалізується через три складові: навчальна робота, корекційно-розвиткові заняття, виховна робота [5].

У нормативних документах вказано, що провідною метою освіти дітей з ІП є їхній всебічний розвиток, виховання особистості, формування загальнонавчаль-

них, соціально-адаптивних, життєво-необхідних умінь та навичок, формування навичок здорового способу життя [6]. В освітньому процесі в учнів необхідно сформувати досвід культури спілкування, співпраці, самовираження; загальнонавчальні й соціально-побутові навички, оскільки саме вони й забезпечать їхню самостійну життєдіяльність та успішність.

У теорії та практиці спеціальної освіти дітей з ІП (В. Бондар, І. Єременко, В. Липа, С. Миронова, В. Синьов, О. Чеботарьова та ін.) доведено, що формування життєвих навичок в учнів з ІП відбувається в освітньо-виховному процесі на основі навчального матеріалу, який моделює створення вагомих для цих дітей життєвих ситуацій [5; 6; 8]. Завдяки компетентнісному підходу учні мають змогу одночасно вивчати новий матеріал, навчатися міркувати, практично діяти, шукати ефективні способи вирішення проблемних ситуацій, налагоджувати взаємодію з однолітками.

Аналіз літературних джерел та практики спеціальної освіти свідчить, що оволодіння практичними життєвими навичками передбачено передусім у корекційно-розвитковій складовій освіти дітей з ООП [5]. С. Миронова зауважує, що ця складова реалізується, зокрема як через корекційно-розвиткові цілі навчання, так і під час корекційно-розвиткових занять [5].

Чинними документами МОН України визначено перелік корекційно-розвиткових занять для учнів з ІП: розвиток мовлення, соціально-побутове орієнтування, лікувальна фізична культура, ритміка, метою яких є: психосоціальний розвиток і корекція психофізичних порушень дітей з інтелектуальними порушеннями [6]. Вагомим завданням є: формування особистісних якостей дитини, розвиток і корекція всіх психічних процесів, сприяння психологічній адаптації та соціальній реабілітації дітей [6]. Зміст цього завдання повністю корелює із життєвими навичками, необхідними для інтеграції учнів у соціум.

Особливої вагомості набувають заняття з соціально-побутової орієнтації, спрямовані на формування в дітей соціальних компетентностей. В спеціальній освіті їх формування завжди було первинним, оскільки ці навички є основою самостійного життя дитини з ООП [5; 8]. Також життєві навички формуються на заняттях з розвитку мовлення, оскільки завданням цих занять є оволодіння дітьми з ІП мовленням як засобом комунікації [5; 8]. Навички спілкування формуються в учнів з ІП водночас з розвитком їхньої пізнавальної діяльності, що забезпечує свідомість оволодіння ними.

Аналіз літературних джерел та нормативних документів свідчить, що передбачається і корекційна спрямованість виховної роботи [6]. Завданнями корекційно-виховної роботи є ті компетентності, які НУШ виділяє як ключові: здатність спілкуватися, вміння відстояти свою думку, ініціативність, екологічна грамотність, громадянські якості, соціальні навички, культурний розвиток [7]. Для учнів з ІП життєві навички є дуже важливими, оскільки сприяють їхній адаптації до самостійного життя та суспільній інтеграції [11].

В теорії спеціальної освіти немає єдиного тлумачення терміну щодо життєвих навичок дітей з ІП. Аналіз джерел показує, що вживаються терміни «соціальна компетентність», «соціальні навички», «соціально-трудова навички», «життєво необхідні вміння і навички», «життєва компетентність» (В. Бондар, А. Висоцька, В. Липа, О. Позднякова, І. Татяничкова, К. Турчинська, О. Чеботарьова та ін.) [5; 6; 8; 9; 11]. Показником цих навичок одноставно визначають готовність дітей до самостійного життя. Формування життєвих навичок є провідною метою освіти та психолого-педагогічного супроводу осіб з ІП, оскільки вони є базовими для соціалізації та самостійного життя в соціумі [5]. Ми виявили, що у спеціальній літературі поняття формування життєвих навичок та соціалізації вживаються синонімічно (Ю. Бистрова, В. Липа, Т. Кравченко, О. Позднякова, І. Татяничкова та ін.) [8; 9; 11]. І. Татяничкова вказує, що критеріями пристосування дитини до умов життя є: ступінь незалежності, самостійності, впевненості, ініціативності, незакомплексованості [11, с. 47]. Вчена пише, що для успішної соціалізації в учнів необхідно сформувати, зокрема базові ціннісні орієнтації; мотивацію поведінки; соціальні норми; навички спілкування з однолітками [11, с. 55].

Вченими виділені життєві навички, які слід сформувати в учнів з ІП. Зокрема, О.Чеботарьовою до ключових компетентностей школярів з ІП віднесено: володіння державною мовою; можливість спілкуватися рідною мовою; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук; соціально-трудова компетентність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності; культурна компетентність; основи фінансової грамотності [8, с. 10–12]. Спільними для всіх ключових компетентностей О.Чеботарьова називає такі вміння: спілкуватися, взаємодіяти та співпрацювати з дорослими та ровесниками, розуміти інструкції та навчальні завдання, керувати емоціями, регулювати власну поведінку [2, с. 13].

Узагальнення літературних джерел з цієї проблеми дало нам можливість визначити основні групи життєвих навичок, які потрібно сформувати в дітей з ІП [2; 5; 7; 8; 9; 11]. Опишемо їх [2; 5; 7; 8; 9; 11]:

- навички самообслуговування – забезпечують базову санітарно-гігієнічну та побутову незалежність (особиста гігієна, одягання, туалет, харчування та ін.);

- побутові навички – необхідні для самостійного життя вдома (організація простору та прибирання, користування побутовими приладами, закупи, дотримання режиму дня та ін.);

- соціальні навички – сприяють соціальній інтеграції (правила поведінки, емпатія, звернення по допомогу, взаємодія з іншими людьми та ін.);

- комунікативні навички – забезпечують спілкування і адекватну взаємодію в суспільстві (висловлення своїх потреб, ведення діалогу, використання різних засобів комунікації та ін.);

- когнітивні навички – основа для навчання і засвоєння досвіду (орієнтація в час і просторі, прості математичні операції та ін.);

- навички безпеки – забезпечення безпечного життя (безпечне поводження з вогнем, електрикою, водою; правила дорожнього руху, поведінка в надзвичайних ситуація та ін.);

- навички саморегуляції та емоційного контролю – забезпечують власну поведінку і самоконтроль (розпізнавання та вираження власних емоцій, прийоми самоволодіння, навички самоконтролю та ін.).

Зауважимо також на відмінності, про які пишуть у теорії освіти дітей з ІП [5; 6; 8; 9; 11]. Спробуємо дати узагальнення особливостей щодо формування життєвих навичок у дітей з ІП [5; 6; 8; 9; 11]:

- визначення змісту життєвих навичок має ґрунтуватися на особливостях психофізичного розвитку дітей, ступеня їхнього порушення, наявних ускладнень, рівня підтримки (В. Бондар, О. Гаврилов, Ю. Галецька, В. Липа, М. Матвєєва, С. Миронова, О. Позднякова, Л. Прядко, В. Синьов, О. Хохліна, О. Чеботарьова та ін.);

- сенситивні періоди формування життєвих навичок часто є пропущеними, через те, що батьки не знають, як їх формувати у дитини з ІП (гіперопіка, гіпоопіка, неправильні методи виховання) (О.Вержиковська, В. Левицький, С. Миронова, В. Синьов, Д. Шульженко та ін.);

- життєві навички цієї категорії дітей не формуються за наслідуванням, а потребують спеціального корекційно педагогічного впливу (В. Бондар, О. Гаврилов, Ю. Галецька, І. Єременко, В. Липа, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Синьов, О. Хохліна, О. Чеботарьова та ін.);

- життєві навички мають формуватися узгоджено в системі: на уроках через реалізацію корекційних цілей; на корекційно-розвиткових заняттях; під час виховної роботи; в процесі виконання режимних моментів (М. Буйняк, О. Гаяш, І. Єременко, В. Липа, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Синьов, О. Чеботарьова та ін.);

- закріплення життєвих навичок в учнів з ІП має здійснюватися не лише в школі, а й у сім'ї (О. Вержиковська, В. Левицький, С. Миронова, В. Синьов, Д. Шульженко та ін.).

Висновки. Аналіз теорії та практики спеціальної освіти беззаперечно свідчить, що формування життєвих навичок в учнів з ІП є актуальним завданням сьогодення. Відповідно це потребує цілеспрямованої підготовки фахівців спеціальної освіти до реалізації цього завдання. Опис змісту та методів такої підготовки є перспективним завданням нашого дослідження.

Література:

1. Життєва компетентність особистості: Наук.-метод. посіб. / За ред. Л.В. Сохань. К.: Богдана, 2003. 520 с.
2. Жовнич О.В. Система підготовки майбутніх учителів до впровадження європейського досвіду формування життєвих навичок в учнів початкової школи: дис. ... д-ра пед. наук: 13.01.04 – теорія і методика професійної освіти. Кропивницький, 2024. 526 с.

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. 112 с.
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Миронова С.П., Буйняк М.Г., Гаяш О.В. Методика проведення корекційно-розвиткових занять з дітьми з порушеннями пізнавальної діяльності: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 172 с.
6. Миронова С.П., Чопик О.В. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. 2-ге видання, перероблене та доповнене. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 332 с.
7. Нова українська школа: путівник для вчителя 5–6 класів: навчально-методичний посібник / за ред. А.Л. Черній; відп за вип. В.М.Салтишева. Рівне: РОППО, 2022. 168 с.
8. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник / авт. кол: О. Чеботарьова, Г. Блеч, І.Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, С. Трикоз, І. Сухіна, Н. Ярмола. За наук. ред.: О. Чеботарьової, І. Сухіної. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 233 с.
9. Позднякова О.Л. Формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я засобами проєктної діяльності: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ, 2010. 22 с.
10. Родигіна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Х.: Основа, 2005. 96 с.
11. Татяничкова І.В. Соціалізація дитини з вадами розвитку: теорія, досвід, технології: монографія. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2017. 457 с.
12. Dimitrova K. Formation of soft skills in preschool and primary school age – an important factor for success in a globalizing world. Knowledge International Journal. 2018. 28(3). P. 909–914.

References:

1. Zhyttieva kompetentnist osobystosti: Nauk.-metod. posib. / Za red. L.V. Sokhan. K.: Bohdana, 2003. 520 s. [in Ukrainian].
2. Zhovnych O.V. Systema pidhotovky maibutnikh uchyteliv do vprovadzhennia yevropeiskoho dosvidu formuvannia zhyttievkykh navychok v uchniv pochatkovoi shkoly: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.01.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Kropyvnytskyi, 2024. 526 s. [in Ukrainian].
3. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy: Biblioteka z osvitoi polityky / Pid zah. red. O.V.Ovcharuk. K.: «K.I.S.», 2004. 112 s. [in Ukrainian].
4. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
5. Myronova S.P., Buiniak M.H., Haiash O.V. Metodyka provedennia korektsiino-rozvytkovykh zaniat z ditmy z porushenniamy piznavalnoi diialnosti: Navchalnyi posibnyk. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2022. 172 s. [in Ukrainian].
6. Myronova S.P., Chopik O.V. Korektsiina psykhopedahohika. Olihofrenopedahohika: Pidruchnyk. 2-he vydannia, pereroblene ta dopovnene. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2023. 332 s. [in Ukrainian].
7. Nova ukrainska shkola: putivnyk dlia vchytelia 5–6 klasiv: navchalno-metodychnyi posibnyk / za red. A.L. Chernii; vidp za vyp. V.M. Saltysheva. Rivne: ROIPPO, 2022. 168 s. [in Ukrainian].
8. Osoblyvosti realizatsii kompetentnisnoho pidkhodu v osviti ditei z intelektualnymy porushenniamy: navchalno-metodychnyi posibnyk /avt. kol: O. Chebotarova, H. Blech, I. Bobrenko, I. Hladchenko, O. Miakushko, S. Trykoz, I. Sukhina, N. Yarmola. Za nauk. red.: O. Chebotarovoi, I. Sukhinoi. K.: ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy, 2019. 233 s. [in Ukrainian].
9. Pozdniakova O.L. Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti uchniv z obmezhenymy mozhlyvostiamy zdorovia zasobamy proiektnoi diialnosti: avtoreferat dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.03 – korektsiina pedahohika. Kyiv, 2010. 22 s. [in Ukrainian].
10. Rodyhina I.V. Kompetentnisno oriietovanyi pidkhid do navchannia. Kh.: Osnova, 2005. 96 s. [in Ukrainian].
11. Tatiachykova I.V. Sotsializatsiia dytyny z vadamy rozvytku: teoriia, dosvid, tekhnolohii: monohrafiia. Sloviansk: Vyd-vo B.I. Matorina, 2017. 457 s. [in Ukrainian].
12. Dimitrova K. Formation of soft skills in preschool and primary school age – an important factor for success in a globalizing world. Knowledge International Journal. 2018. 28(3). P. 909–914. [in Bolhariia].

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025

Дата публікації: 24.12.2025